

Kákonyi Gellért

Napóleon, a nyavalyás**A császár betegségei – a betegségek császára**

„Ó, szabadság hatalmas szelleme te szülted Bonaparte tábornokot!” – imígyen rajongott a Direktórium egyik tagja. Hadjáratai, csatái, törvénykönyvei az ő nevét őrzik. Erről az oldaláról dicshimnuszok zengenek. De az oly sikeres katonát, később császárt súlyos gondok gyötörték. Nem, nem az államvezetésre gondolok... Annál sokkal profánabb dolgokra. Aranyér, húgyvérűség, gyomorrák, malária, esetleg máltai láz, csökkent nemi vágy, vagy a Zollinger-Ellison tünetegyüttes. Lehet választani.

A császár fiatalkorában – amikor még nem volt császár, sőt korzikai nacionalista hírében állt – karcsú testalkatú, markáns arcú, éber, erőszakos modorú férfi volt, aki a napi 3-4 órás alvást is pusztán időpocsékolásnak nevezte. Negyvenéves korára alakja, külleme, magatartása megváltozott (itt nem a sörpocakra céloztam). Arca puhává, pufokká, eunuchokra jellemző nőies testalkatúvá vált. A melle, a csípője és a szeméremdombja elhíjasodott. Első felesége, Josephine, is sejtetett valamit, hiszen már akkor a heréltekhez hasonlított, amikor még másoknak nem tűnt fel testének átförmálódása.

Szőrzete és a vékonyyszálú, selymes tapintású haja megkevesbedett. Egészségi állapotában a drámai változás 1809-ben állt be, ekkor vált el Josephine-től és Mária Lujzára cserélte aráját. Személyisége átalakult, aluszékonyság gyötörte. A határozott döntések korszakát inkább passzivitás követte, bár gyors és merész elhatározású maradt, mégis olykor elbizonytalanodott. Nemi élete 42 éves korára (1811-re) erősen visszaszorult. Napóleon maga is észrevette testi változásait. Orvosának ezt mondta: „*Nézzé ezeket a finom*

karokat. Milyen sima, fehér és szőrtelen a bőrük. Milyen gömbölyűek a melleim. Bármelyik szépség büszke lehetne rá, ha olyan keblei lennének, mint az enyémeik.”

Mindeme nőies vonásokhoz, másodlagos nemi jellegekhez kis hímtag és – mint a boncolás feltárta – kis herék társultak (lásd Josephine „szakvéleményét”!), amelyek vagy eredetileg is kicsik voltak, vagy betegség miatt kisebbedtek meg.

Napóleonnak „minden bizonnyal” Fröhlich-féle nyavalyája lehetett. Ezt az orvosok *disztrofia adipozogentalis*nak is nevezik. Eme ritka, elvétve a felnőttkorban is támadó bajt, hormonrendszerünk agyi központjában, a köztiagyban föllelhető hipotalamusznak a megbetegedése okozza. A lényeg a következő: az agyalapi mirigy felettes szerve, a hipotalamusz, ami a mirigy működését irányítja. Ha a hipotalamusz hormontermelésében zavar támad (amit az agyalapi mirigy felé közvetít), kihat az agyalapi mirigyre is.

Rendellenessé válik a nemi szervek fejlődése, valamint a zsírsanyagcsere (ezek mind a hipotalamusz ellenőrzése alatt állnak). A felnőttkorban támadó Fröhlich-féle betegségre leginkább a falánkság, zsírlerakódás, aluszékonyság, nemi vágy csökkenése jellemző.

Jóllehet a serdülőkorban a hímvesző kifejlődik, később a szeméremdomb elzsírosodása miatt kisebbé válik, s ez a nemi vágy gyengüléséhez vezet. Ma már tudják kezelni (besugárzás, gyógyszer, sebészeti úton) – Napóleon korában a gyógymódok még ismeretlenek, így ez a baja (is) elkísérte élete végéig.¹

Ez lehetett (?) Napóleon egyik betegsége. Természetesen nem volt szóbeszéd tárgya a császár egészsége. Ártott volna mítoszának. Napóleon harctéri sikereiben nagy szerepe volt annak, hogy katonái fanatikusan hittek császáruk egészségében, sérthetenségében. (Boncoláskor számos olyan sérülést találtak rajta, amelyről környezete semmit sem tudott. Szent Ilona felé hajózva sebészének, Wardennek azt mondta, hogy tizen-nyolc lovat lőttek ki alóla.) Most ejtsünk szót kapitális aranyeréről is.

A boncjegyzőkönyvben nincs utalás aranyerére. Mi szól mégis mellette? Köztudomású volt, hogy rendszertelenül és helytelenül étkezett. Másodpercek alatt lenyelte a húst (falánkság ~ Fröhlich-kor), emésztési zavarokkal küszködött. Szorulása is volt.

1807-ben ezt írta öccsének Jerome-nak:

„Arról értesültem, hogy aranyérrel bajlódasz. Legegyszerűbben úgy lehet megszabadulni tőle, ha 3-4 piócát (orvosi pióca = hirudo medicinalis) rak az ember rá. Minthogy én már tíz éve használok ilyen ellenszert, nincsenek kínjaim.”

A levél 1807-ben íródott, tehát Napóleonnak 1797 táján már lehetett aranyere 28 évesen. Aranyerét ólomacetátos borogatással is kezelte. A forrált vízzel készített 10-15 %-os oldatot kedvelt tábori sebésze, Larrey adta neki, aki ki is oktatta helyes használatára.

Napóleonnak 1813-ban, Szászországban szintén volt aranyeres rohama, s valószínűleg Elba szigetéről való visszatérésekor, Grasse városához érve (Cannes fölött), heves volt a fájdalma. Addig lovon utazott, de gyötrőnek érezte, ezért hintót vett igénybe. Amikor járkálni kezdett, szétterpesztett lábakkal és nehézkesen lépkedett. Victor Hugo is megemlíti *A nyomorultak* című könyvének első kötetében, hogy Napóleonnak helyi fájdalma volt, s ez tartotta vissza a lovaglástól...²

Húgyvérűség? Szent Ilona szigetén bekövetkezett halála után F. Antomarchi boncolta fel, angol (!) orvosok jelenlétében. A jegyzőkönyv angolul íródott, amelyet Antomarchi végül nem volt hajlandó aláírni. A császár 159 cm magas volt. Az irat részletesen ecseteli küllemét, ezt már ismerjük. Vizeleti rendszerének átvizsgálása szolgált magyarázattal vizeleti nehézségeire. Följegyezték róla, hogy a szabadban úgy tudott csak nagy nehezen vizelni, hogy megkapaszkodott egy fában, vagy a homlokával nekidőlt az épület falának... A húgyhólyagja össze volt zsugorodva és vesehomokot tartalmazott. Bal veséje kisebb volt a jobbnál, s összetapadt a környezetével. Ez korábbi fertőzésre utal. Halála előtt néhány évvel vizenyős volt a lába, akkoriban a veséje nem kielégítően működött. E. Andrews 1895-ben azzal állt elő, hogy Napóleon valószínűleg kankós (gonorrhéa) fertőzésen esett át, és emiatt húgycsőszűkülete támadt, de hólyaghurut, vesegyulladás és apró vesekövek is közrejátszhattak a fájdalmas vizeletben. Andrews doktor vetette föl a húgyvérűség lehetőségét, amely akár a császár halálát is okozhatta. Habár halála előtt 4-5 nappal még két órát diktált.

Antomarchi aprólékosan leírta, amit Napóleon gyomránál tapasztalt. Hatalmas fekélyt figyelt meg, és még a kisujja is átfért volna rajta. Az angol orvosok gyomorrákra is gondoltak, de áttétet nem találtak. Sejtésüket arra alapozták, hogy a fekély kiemelkedő része rostosan megkeményedett, olyan benyomást keltett, mintha fel lenne csavarodva. A gyomorrák ellen szólt, hogy Napóleon jó „húsban” volt. (A gyomorrákosok elesettek és leromlott a szervezetük.) A halála előtti hónapokban tapasztalt vérhányásokat részint a gyomorfekélynek, részint a rossz kezelésnek tudják be. (Hashajtóul nagy adag higanykloridot, a hányás ellen kálium-antimoniltartaradot adtak a császárnak.)

Lord Moynihan, az angol Királyi Sebészárság elnöke 1827-ben adott hangot véleményének, miután megvizsgálta Napóleon vékonybelének mintáját. Azon vérhas okozta átfűródások láthatók. Szerinte amőbás vérhasa lehetett Napóleonnak. Száz év múlva Sir Arthur Keith vizsgálta a „belet”, ő idült maláriának tulajdonított túltengő nyirokszövetet kórismézett. Sir William Leishman a volt császár gyomor és májkörnyéki fájása, hányingere és hányása, valamint hasmenése alapján máltai lázra gyanakodott. A máltai lázat a Brucellaceae baktériumcsalád egyik nemzetsége, a *Brucella* okozza. Nevét Sir David Bruce angol katonaorvosról kapta 1887-ben. Házállatok és emberek kórokozói, a test legkülönbözőbb szöveteibe is behatolnak. A Földközi-tenger térségében a kecskékben fordul elő és abortuszt okoz. Emberben lázat idéz elő. A kecskék tejével választódik ki.³

Az amerikai R. B. Greenblatt professor, a Georgiai Orvostudományi Egyetem endokrinológiai (a belső elválasztású rendszerrel foglalkozó) tanszékének nyugdíjas vezetője a Zollinger–Ellison tünetegyüttes jelenlétére gyanakszik Napóleonnál. A betegséget 1955-ben írták le. Jellemzője a hasnyálmirigy rosszindulatú erősen savas gyomornedvet termel (= Hiperaciditas: fokozott sósav mennyiség). Oka a gyomorsav termelést serkentő és gátló tényezők egyensúlyának megbomlása. Fiatal vegetatív-labil egyénekben pszichés izgalmakra, gyulladással és gennyesedéssel járó szövetpusztulásos fekély – Napóleonnál talán a csaták hatására? –, emiatt hasmenés, gyomor- és bélfekélyek alakulnak. (A Zollinger–Ellison tünetcsoportnál az emésztéses fekély, ún. peptikus fekély, éles szélű szövethiány az emésztőcsatornáknak a sósav-pepszin hatásának kitett részein; első sorban a gyomorban, főleg a kisgyömbületben.)

Greenblatt szerint az agyalapi mirigy elégtelen működése okozta a nemi viselkedés

változását. A letargiát a pajzsmirigy nem megfelelő tevékenysége, a vesehomokot a mellékpajzsmirigy túlműködése váltotta ki...⁴

Folytatni lehetne, de inkább nézzük, hogy ezek a – kétségkívül szörnyű – betegségek miként érintették Napóleon? 1812-ben a borogyinói csata idején száraz köhögés, nehéz légzés, fájdalmas vizelet, vizenyős láb és láz nyugtalanította. 1813-ban Drezdánál erős gyomortáji fájdalom gyötörte, Lipcsénél a fájdalomhoz kimerültség is társult, és a Moszkva alatti vizeleti problémával, valamint letargiával küszködött.⁵ És Waterlooán?

1815. június 18-ra nagyon készült. Ütőképes sereget szervezett, elfojtotta a royalista lázadást – és közben elfáradt. A hajdani fiatal, karcsú, tettekre kész férfi helyett kövérkés, letargikus és esélylatolgató pojáca állt serege élén. Waterloo előtt Ligny-nél még megveri Blücher seregét.⁶ De a kedvező helyzetet kihasználatlanul hagyja. Lefeküdt, azzal az óhajjal, hogy senki se háborgassa. Egyik tábornoka csendben megjegyezte: „...az a Napóleon, akit eddig ismertünk, többé nem létezik ... tegnapi sikertünknek nem lesznek jövőbeni eredményei.”

Június 18-án a császár nem érezte jól magát. A nap nagy részén egy magaslaton volt. Míg régebben az idejét lovon töltötte, ezúttal csak néhányszor szállt nyeregbe. Dél előtt 10 órakor, amikor az angol–holland–porosz sereg a császár támadását várta, Napóleon inkább szundított egyet, szétterpesztette lábait, fejét az asztalra hajtotta. A közelben elvágtató katonái odakiáltották neki, hogy „Éljen a császár!”, de erre sem riadt fel. A csata 11-kor kezdődött, mikor Napóleon felébredt. Ám ütközet közben is le-leragadt a szeme... A vereséget magyarázván néhány évvel később Jerome azt mondta, hogy a császár a húgyhólyagját fájalta. Később bátyjának bevallotta, hogy az aranyere fáj (trombosztizálódott). Az orvosok sosem nyilatkoztak erről. Napóleon vereségét a

rossz időjárásnak és a rossz tábornokainak tulajdonította.⁷

Waterloo után az angol Bellerophon nevű hajó fedélzetén egy ír matróz látta, és a következőket írta rokonainak a volt császárról: „Bonaparte jó kinézésű, elhízásra hajlamos férfi... az arca sárgás színű, ...nagy pocakja van, ...a fehér kezei kicsik.” Gyakori vonások ezek eunuch jellegű férfiaknál...

Életében és halálában is rengeteg még a rejtély. Mi okozhatta halálát?

„Idő előtt halok meg, az angol oligarchia és felbérelt orgyilkosa öl meg”... – halálos ágyán ezeket mondta. Szárnyra kapott az a híresztelés, miszerint a császár bizalmát élvező de Montholon gróf Artois grófjának, a későbbi X. Károlynak, Napóleon ádáz ellenségének zsarolására kevert mérget a borába.

Hajának vizsgálatakor 1961-ben S. Forshufvud és munkacsoportja 10,38 mikrogramm arzént mutatott ki, s ezt utána is igazolták. Azonban több orvos azt vallja, hogy nem ez végzett vele. Heveny arzénmérgezés lehetősége kizárva, legfőljebb idült mérgezés lehetett, akkor viszont a környezetének is arzénmérgezésben kellett volna szenvednie.⁸

A témát körbejárva, David Jones, az angliai Tyne melletti New Castle egyetemén a fiziko-kémiai tanszék vendégtanára, kezdett a múlt századi arzéntartalmú tapéták iránt érdeklődni. Káros hatásait még 1893-ban E. Gosio olasz biokémikus vetette papírra. A tapéta addig ártalmatlan, amíg száraz, de ha nagy a légnedvesség, akkor bepenészesedik. A penész az arzént arzén-trimetil gőzzé alakítja és párologtatja. Aki ezt belélegezi, a hely nedvességétől, valamint ott-tartózkodása tartamától függően megbetegszik. Jonesnak eszébe jutott erről Napóleon megmérgezésének története, és a rádióban egy beszélgetés alkalmával megkérte hallgatóit, hogy jelentkezzen az, aki tudja, hogy tapéta vagy zöld

festék borította-e a császár szobáját Szent Ilonán.

Egy hallgató családi albumából hozott egy mintát, amellyel 1819-ben Napóleon rezidenciájának társalgóját burkolták. Ezt és egy 1864-ből való mintát vizsgálták meg, és rezet, arzént, ólmot, kalciumot és vasat mutattak ki. A tapétában négyzetméterenként 0,12 gramm arzén volt!

Egy orvosi tanulmány, amely hús arzénmérgezéses esetet dolgozott fel, jóval nagyobb mennyiségű arzént említett, amely ugyan még nem volt halálos. Tehát valószínűleg nem a tapéta okozta Napóleon halálát. De arzén másképp is bejuthatott szervezetébe. A császári szín az arany és a kék volt, ez pompázott a zászlókon, a drapériákon, a függönyökön sőt a ruhákon is. Ezek kékjét réz-arzenittel festették...

Még nincs vége. Három torontói kutató – P. K. Lewin, R. G. V. Hancock, P. Voyvonich – újra megvizsgálta Napóleon egy hajfűrtjét. A fűrt egy Szent Ilonán szolgáló tiszt, Poppleton őrnagy leszármazottaitól az I. világháború után jutott a mostani kanadai tulajdonosához. A 12 milligrammos fonatot atomreaktorban 16 óra hosszat neutron árammal gerjesztették. A vizsgálatot többször megismételték. Az eredmény: a minta nem tartalmazott jelentős mennyiségű arzént, viszonylag nagy volt azonban az antimon tartalma. Ez a császár gyógyszereinek egyik alapanyaga volt. Így listánkról kihúzzhatjuk a gyilkosságot és az arzénmérgezés különféle módozatait...⁹

Nagy ember volt?

Erről nem kellett volna újabb dolgozatot írnom. Hisz a végén még az is kiderülne, hogy az atomreaktort azért építették, hogy abban Napóleon hajfűrtjeit tüzesítsék bátor unokái...

Jegyzetek

1. Oláh Valéria: Napóleon betegségei = Élet és Tudomány 1980/19. 581–582. p.
2. Napóleon aranyere = Élet és Tudomány 1980/45. 1420. p.
3. Orvosi Lexikon. Bp., 1967. 1. köt. 467. p.; 4. köt. 992. p.
4. Napóleon betegségei = Élet és Tudomány 1993/5. 148–149. p.

5. É. T. 1993/5.
6. Képes politikai és világtalasz Bp., 1979. 71. p.
7. É. T. 1989/45.
8. É. T. 1993/5.
9. Megmérgezték-e Napóleont? = Élet és Tudomány 1982/51. 1606–1607. p.

Döbör András

A „bunkó káderektől” a nagypolgár bunkóig Rendszerváltás Magyarországon 1989-ben

E dolgozat témája néhány gondolat a rendszerváltásról, annak előzményeiről a hetvenes, nyolcvanas években lezajló társadalmi változások tükrében. Különösen górcső alá szeretném venni a „puha diktatúra” elitjének leváltását – vagy le nem váltását, hiszen szinte közhelyként ismert az a fontos megállapítás, hogy elitváltás nélkül nem lehet, és nincs is rendszerváltás.

A három fő kérdést, mely a téma iránt érdeklődőket leginkább érdekli, Konrád György és Szelényi Iván fogalmazta meg még 1989-ben.¹

1. A káderelit miért és hogyan engedte ki kezéből a hatalmat az 1980-as években?
2. Mivel magyarázható az értelmiség politizálódása, aktivizálódása, és a hatalom megszerzése?
3. Mennyire átmeneti az értelmiségi osztály hatalma, illetve van-e esély tartósítására?²

Szalai Erzsébet a harmadik kérdéssel kapcsolatban homlokegyenesen más nézete- ket vall. Szerinte nem az a kérdés, hogy a hatalom mennyire átmeneti és tartósítható-e. Úgy véli, az értelmiség meg sem szerezte a politikai hatalmat 1989-ben.³

Számomra Szelényiék érvelése volt a meggyőzőbb, ezért gondolataimat az ő elméletük nyomvonalán haladva fejteném ki, az ő fogalmaikkal fogalmazva. Mindenekelőtt szólni kell arról, hogy a rendszerváltás nem rövid folyamat, bár a polgári politikai rendszer megteremtése csupán egy évig tartott. Ennél sokkal hosszabb folyamat a gazdaság és a társadalom szerkezetének átalakulása, mely mintegy két évtizedet vett igénybe.

A politikai változások előkészítője egy lassú és csendes „alulról jövő forradalom”⁴, amely a 60-as évektől kezdődően fokozatosan aláasta a kommunista rendszert. A húszéves folyamat eredménye: egy jellegét tekintve alapvetően kispolgári tulajdonosi burzsoázia kifejlődése a káderburokráciából. Az ellenzékiek fokozatosan növekvő, de számszerűleg jelentéktelen csoportjától eltekintve az értelmiség társadalmi és politikai jellege „káder” maradt. A kispolgárosodás eléggé széleskörű volt, míg a „művelt középosztály” kevésbé polgárosodott. E polgárosodás fokozatosan aláasta az uralkodó bürokratikus rendszert, előretörték a reformok. Ennek nyomában gyorsan lezajlott az értelmiség „polgárosodása” és az értelmiség visszanyerte meghatározó szerepét a társadalmi elitben.